

Van den Schrijver.

OVERDRUK

FEESTBUNDEL PROF. BOOT.

LEIDEN. — BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL.

DE ANADYOMENE VAN APELLES.

DE ANADYOMENE VAN APELLES.

DOOR

J. S I X.

De Aphrodite van Apelles die Anadyomene genoemd werd is, wij weten het door Strabo, oorspronkelijk in het Asklepieion van Kos geweest en door Augustus in den tempel van Caesar gewijd. Strabo (XIV, p. 657): *ἐν δὲ τῷ προαστείῳ τοῦ Ἀσκληπιείου ἐστὶ, σφόδρα ἑνδοξόν καὶ πολλῶν ἀναθημάτων μεστόν, ἐν οἷς ἐστὶ καὶ ἡ Ἀπελλοῦ Ἀντίγονος· ἣν δὲ καὶ ἡ Ἀναδυομένη Ἀφροδίτη, ἣ νῦν ἀνάκειται τῷ θεῷ Καίσαρι ἐν Ῥώμῃ, τοῦ Σεβαστοῦ ἀναθέντος τῷ πατρὶ τὴν ἀρχηγέτιν τοῦ γένους αὐτοῦ· φασὶ δὲ τοῖς Κῳοῖς ἀντὶ τῆς γραφῆς ἑκατὸν ταλάντων ἄφεισιν γενέσθαι τοῦ προσταχθέντος φόρου.*

Geen schilderij zou dus ooit hooger prijs bedongen hebben, daar aan Kos 100 talenten van de opgelegde belasting kwijt gescholden werden, wat zelfs tegen een interest van 20% berekend, een hoofdsom van 500 talenten, dat is 3 millioen francs zou wezen.

En nog blijft het de vraag of de zaak uit een geldelijk oogpunt voor Kos voordeelig was. Zulke plaatsen leefden in lateren tijd ten deele van het vreemdelingen verkeer en gaven goedschiks zulk een werk niet licht af, waar reeds Cicero op gewezen heeft. (Verrina IV. 60, 135). *Quid arbitramini Rheginos, qui iam cives Romani sunt, merere velle, ut ab eis marmorea Venus illa auferatur? quid Tarentinos, ut Europam in tauro sedentem amittent? ut Satyrum, qui apud illos in aede Vestae est? ut cetera? quid Thespienses ut Cupidinis signum propter quod unum visuntur Thespieae? quid Cnidios, ut Venerem marmoream? quid, ut pictam, Coos? quid Ephesios, ut Alexandrum? quid Cyzicenos, ut Aiaceum, aut Medeam? quid Rhodios ut Ialusum? quid Athenienses, ut ex marmore Iacchum? aut Paralium pictum, aut ex aere Myronis buculam.*

Zoo had indertijd Knidos den verkoop geweigerd van de Aphrodite van Praxiteles, hoewel Nikomedes daarvoor aflossing van de geheele ontzaggelijke staatsschuld had toegezegd. (Plin. Hs. N. XXXVI. 2). Voluit eam a Cnidiis postea mercari rex Nicomedes, totum aes alienum, quod erat ingens civitatis dissolutionum se promittens; omnia perpeti maluere, nec immerito; illo enim signo Praxiteles nobilitavit Cnidum.

En weinig minder beroemd was de Anadyomene van Kos in vele verzen bezongen ¹⁾, waaruit wij leeren dat zij juist uit de zee oprijst en zich met de handen het water uit de natte haren wringt ²⁾. Ja, een zekere Democritus (A. G. II. 237) vermeldt nauwkeurig dat de borst alleen te zien was, wat als geoorloofd gold.

Κύπρις ἔτε σταλάουσα κόμας ἀλιμυρέος ἀφροῦ
 γυμνὴ πορφύρεου κόματος ἐξανέδου
 οἴτω που κατὰ λευκὰ παρήια χερσὶν ἐλοῦσα
 βόσπρυχον Ἀργαίην ἐξεπιέζειν ἄλλα
 στέφνα μόνου φαίνουσα, τὰ καὶ Σέμις· εἰ δὲ ταίῃδ᾽
 κείνη, συγγείσθω Συμὸς Ἐνυαλίου.

Ook Cicero spreekt herhaaldelijk van dit werk, dat toen nog te Kos was, als iets zeer bijzonders ³⁾ en wat hij ons in een brief aan T. Lentulus mededeelt (ad Fam. I. 9, 15: Apelles Veneris caput et summa pectoris politissima arte perfecit, reliquam partem corporis inchoatam reliquit) dat alleen kop en hals voltooid waren, stemt met de woorden van Democritus zeer merkwaardig overeen.

Ook nog elders (de Officin. III. 2, 10) spreekt hij van dat onvoltooide deel en weet te vertellen dat geen schilder het te voltooien waagde: ut nemo pictor esset inventus, qui Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquisset absolveret, oris enim pulchritudo reliqui corporis imitandi spem auferebat.

Wij hebben misschien aan een toestand te denken als van Michelangelo's beide werken in de National Gallery te Londen of David's serment du jeu de peame te Versailles.

1) Antipater van Sidon, Auth. Gr. II. 15, 32, vertaald door Ausonius Epigr. 106. Archias, A. G. II. 83, 16, Julianus van Egypte, A. G. III. 202, 32, Leonidus van Tarente, A. G. I. 164, 41 en Democritus, A. G. II. 237.

2) Benndorf. Mitth. aus Athen I. 1876, p. 60 vv.

3) De Divinat. I. 13, 23; de Orat. 2, 5; de Nat. Deor. I. 27, 75; ad Att. II. 21, 4.

Dat in die aangelegde deelen sommige nog verder dan andere waren uitgevoerd en wel het eene been meer dan het andere, schijnt te blijken uit de woorden van Petronius (Satyr. 84): iam vero Apellis quam Graeci monocnemon apellant etiam adoravi.

Trouwens andere onvoltooide en toch beroemde werken zijn ook in de oudheid geen zeldzaamheid. Plinius geeft er o. a. een lijstje van (N. H. XXXV. 145), waar hij nog de Iris van Aristides, de Tyndariden van Nicomachus en de Medeia van Timomachus noemt.

Wij worden alleen eenigzins aan het twijfelen gebracht of dit werk werkelijk wel onvoltooid was, door wat wij verder van zijn geschiedenis bij Plinius vernemen. (N. H. XXXV. 91) Venerem exeuntem e mari divos Augustus dicavit in delubro patris Caesaris, quae Anadyomene vocatur, versibus graecis tali opere, dum laudatur, victo(?) sed inlustrato, cuius inferiorem partem corruptam qui reficeret, non potuit reperiri, verum ipsa iniuria cessit in gloriam artificis. Consenuit haec tabula carie aliamque pro ea substituit Nero principatu suo Dorothei manu.

Er kan geen twijfel aan zijn dat dit hetzelfde werk is dat Strabo vermeldt als door Augustus uit Kos naar Rome gebracht, al zegt Plinius niet dat dit stuk ooit te Kos is geweest, en dat door de reeds genoemde dichters bezongen was, die thans door den schrijver van de Aetna ¹⁾, Propertius ²⁾ en Ovidius ³⁾ vooral vervangen worden. Wij vernemen ook hier dat geen schilder kon gevonden worden die het onderste deel der schilderij kon bijwerken.

Slechts de reden dat men naar zulk een schilder zocht, wordt verschillend opgegeven door Cicero en Plinius. Volgens den eerste was het werk onvoltooid gebleven, volgens den laatste reeds aan het vergaan. Het is bezwaarlijk thans nog te beslissen of men de zaak te Rome of te Kos beter heeft ingezien, dan wel of beide oorzaken hebben zamen gewerkt. Zeker is alleen dat reeds onder Nero's regeering het werk te gronde ging.

Moeten wij nu echter Plinius gelooven, dan zou daarnevens nog een ander werk bestaan hebben, ook van Apelles, ook een Venus, ook onvoltooid en dat ook niemand te voltooien waagde, waarvan hij dit vooral weet dat het te Kos was en dat het het andere werk in roem overtroffen zou hebben. (N. H. XXXV. 92):

1) Aetn. 592.

2) III. 7, 11.

3) Amor. I. 14, 36. Ars Amandi III. 401. Trist 526. Ex Ponto IV. 1, 29.

Apelles inchoaverat et aliam Venerem Coi superaturus fama illam suam priorem; invidit mors peracta parte, nec qui succederet operi ad praescripta liniamenta inventus est. Hij neemt dit ook op in het zoeven vermelde lijstje. Anders verluit hiervan niets, tenzij men beide aangehaalde plaatsen van Cicero er op late slaan.

En nu zoude ik u, hoog geachte leermeester, in dankbare herinnering aan de aangename en leerzame uren bij u doorgebracht met het lezen van Cicero's brieven, de vraag willen voorleggen of het denkbaar is, dat Cicero van twee verschillende werken op zulk een verwarrende wijze zou gesproken hebben en of wij niet beter doen aan te nemen, dat Plinius zijn geheele wijsheid omtrent dit voorgewende tweede werk aan deze plaatsen van Cicero of liever aan zijn bron, Varro misschien, heeft ontleend.

Merkwaardig zou het zeker zijn, als ook zulk een tweede werk verder spoorloos verdwenen was. En toch gebruikt Lucianus het niet om zijn Panthea uit op te bouwen, maar stelt hij zich met een Pakate ¹⁾ van Apelles tevreden, wat hij zeker niet gedaan zou hebben, wanneer er nog een beroemde Aphrodite had bestaan.

De schilderij heeft dus, zoolang die te Kos was, als onaf en onvoltooibaar gegolden, te Rome als beschadigd en onherstelbaar. Tot zulk een verschil in beoordeeling kan verschil van verlichting voldoende reden zijn. De vormen van Aphrodite waren in elk geval zeer uitvoerig geschilderd zoover zij boven het water oprees. Onder het water waren zij waarschijnlijk in aanleg en wel zoo, dat het eene been nog duidelijk zichtbaar was, het andere meer in de doorschijning van het zeewater verdween. En het mag de vraag zijn of Apelles zelf, toen het werk nog niet door ouderdom geleden had, die eerder ten nadeele van dun geschilderde dan van meer uitvoerige deelen kan gewerkt hebben, zijn schilderij wel voor onaf heeft gehouden.

Hij, die het *manum de tabula* sprak, zal het wel met Rembrandt eens zijn geweest, *dat een stuk voltooid is als de meester zijn voornemen daarin bereikt heeft.*

Amsterdam, 1901.

---

1) Ikones 7,